

Garvaregården

Kv Garvaregården 1, Trosa-Vagnhärad socken, Trosa stad och kommun,
Södermanlands län

Antikvarisk medverkan

Renovering av garvarebostadens och torkladans yttertak

2022-08-16

Garvaregården

Kv Garvaregården 1, Trosa-Vagnhärad socken, Trosa stad och kommun,
Södermanlands län

Antikvarisk medverkan

Renovering av garvarebostadens och torkladans yttertak

Rapport 2022:2

© 2022 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Sörmlands museum
Box 314, 611 26 Nyköping

studierummet@regionsormland.se

www.sormlandsmuseum.se

Författare: Anton Blomgren, antikvarie
Omslagsbild: Stämplat taktegel, Garvaregården (SLM D2022-0155)
Foto, där ej annat anges: Anton Blomgren, Sörmlands museum
Diarienummer: KN-SLM21-0012

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriet. Enligt FUK-avtal D-nr: I2018/00115

Nyköping 2022

Innehåll

Inledning	7
Bakgrund	7
Syfte och avgränsning	7
Gällande skydd	8
Byggnadsbeskrivning och historik	11
Garvarebostaden	11
Torkladan	11
Kortfattad historisk bakgrund	11
Beskrivning av sentida åtgärder på taken	12
Beskrivning av skick innan åtgärder	15
Beskrivning av åtgärder	18
Östra takfallen	18
Västra takfallen	22
Kulturhistorisk bedömning av åtgärder	22
Återstående arbetsmoment	26
Antikvariska iakttagelser	26
Projektrelaterad information	27
Använda material	27
Källförteckning	28

Karta över Trosa med Garvaregården markerad i rött.

Inledning

Bakgrund

I början av 2021 genomförde Anton Blomgren, Sörmlands museum, en antikvarisk förundersökning av yttertaket på garvarebostaden, Kv Garvaregården 1, på beställning av Trosa kommun med anledning av att yttertaket länge hade bedömts som otätt. Förundersökningens slutsats var att tegelpannorna i sig var i gott skick, men dåligt sorterade och ojämnt lagda, och därför inte höll tätt mot regn och inträngande damm och smuts. Underlagstaket var på enstaka ställen rötskadat och med tecken på begynnande mögel.

Förundersökningen utgjorde grund i ansökan om ekonomiskt bidrag från Länsstyrelsen, enligt förordningen (2010:1121) till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer.

Länsstyrelsen Södermanlands län beviljade 2021-11-30 bidrag till omläggning av tegeltak och plåtarbeten på Garvaregården i Trosa med 23%, högst 150 000 kronor med utbetalning under 2021.

2022-03-28 beviljade Länsstyrelsen Södermanlands län ytterligare bidrag om 150 000 kronor.

Startmöte hölls 2021-10-25. Närvarande var Semir Salkic, Trosa kommun, Jon Åhlund med anställda, Åhlund Byggnadsvård AB samt Anton Blomgren, Sörmlands museum. Mötet stämde av med Länsstyrelsen Södermanlands län som påpekade att arbetet kunde påbörjas, men att beslut inte kunde skrivas förrän under kalenderåret 2022.

Antikvarisk slut- och entreprenadbesiktning hölls 2022-03-04. Närvarande var Semir Salkic, Jon Åhlund och Anton Blomgren.

Syfte och avgränsning

Arbetet har syftat till att göra en ordentlig men kulturhistoriskt varsam renovering av garvarebostadens och torkladans yttertak, som var i dåligt skick och utgjorde en risk för vattenläckage med ytterligare skador på byggnadens övriga och invändiga delar som följd. Eftersom byggnaderna ingår i byggnadsminne enligt Kulturmiljölagen (1988:950) Kap 3. ska ändringar och underhållsåtgärder göras på ett sådant sätt att de kulturhistoriska värdena inte minskar.

Gällande skydd

Kulturmiljölag (1988:950)

Byggnaden ingår i Garvaregården som sedan 2001 är byggnadsminne enligt Kulturmiljölag (1988:950). Till beslutet meddelade Länsstyrelsen följande skyddsföreskrifter:

- 1. Byggnaderna 1-6 får inte rivas eller till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.*
- 2. I byggnaderna 1-6 får inte åtgärder vidtas som medför ingrepp i stommarna.*
- 3. I byggnad nr 1, bostaden, får inte planlösningarna ändras eller ingrepp göras i göras i den fasta inredningen, snickerierna eller kakelugnarna.*
- 4. Byggnaderna inom fastigheterna Garvaregården 1 och 2 skall underhållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten skall utföras i samråd med länsstyrelsen och på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Underhållet skall utföras med hänsyn till de material och de metoder med vilka byggnaderna ursprungligen har uppförts.*
- 5. De sentida byggnaderna nr 7 (museet) och 8 (en pergola) är tillägg i miljön för museiverksamheten. Nr 8 får i samråd med länsstyrelsen ersättas med annan byggnad som är bättre anpassad till hantverksgården. Skärmtaket mellan hus 2 och 8 får tas bort.*
- 6. Den till anläggningen hörande tomten, som avgränsas med streckad linje på karta tillhörande dessa föreskrifter, skall hållas i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas. En eventuell förändring skall ska i samråd med länsstyrelsen.*

Om ändring av byggnadsminnet i strid mot meddelade skyddsföreskrifter bedöms nödvändigt för att byggnaderna skall vara till nytta eller om sådan ändring kan anses påkallad av särskilda skäl, får länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. meddela tillstånd därtill.

Plan- och Bygglag (2010:900)

Byggnaderna saknar skydd i aktuell detaljplan P28-2, som utgör stadsplanen för Trosa stad från 1927.

Byggnaden omfattas av de generella varsamhetsbestämmelserna enligt Plan- och bygglag (2010:900) 8 kap. 17 § som anger:

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

I egenskap av sin ålder och utpekade kulturhistoriska värde omfattas byggnaden också av förvanskningförbudet enligt Plan- och bygglag (2010:900) 8 kap. 13 § som anger:

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Plan- och bygglagen anger också hur underhåll av byggnader ska utföras:

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

Miljöbalk (1998:808)

Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövård, Trosa D50 och omfattas av Miljöbalk (1998:808) 3 kap. 6 §. Uttryck för riksintresset är: *”Stadsplanen för den omkring år 1600 flyttade staden med strandbundna långgator på åns båda sidor. Träbebyggelse och tomter som i utformning och storlek speglar såväl fiskeläget och handels- och hantverksstaden som den senare badorten.”*

Strategiska dokument

Byggnaderna i fastigheten Kv Garvaren är utpekade i *Trosa med omgivning - Kulturhistorisk bebyggelseinventering 1982*, som utfördes av Sörmlands museum på uppdrag av Nyköpings kommun.

Garvaregården i Trosa - Vård- och underhållsplan 2002-2004 som är utarbetad av Evy Rydergård och Hugo Larsson, Sörmlands museum, är vägledande för hur ändringar av byggnaderna ska ske. Rörande taken ges följande anvisning på sidan 6: *”Till taken skall virke som behöver bytas vara av den dimension och kvalitet som hör samman med varje byggnad. Den ursprungliga konstruktionen med lockbräder, bärläkt och tegel bör inte frångås där vindarna är oisolerade. Tegeltyp får bedömas för varje hus.”*

Bild 1. Torkladans och garvarebostadens västra takfall innan renovering. Foto 2021-10-29. SLM D2022-0156.

Bild 2. Torkladan innan renovering. Foto 20211029. SLM D2022-0157.

Byggnadsbeskrivning och historik

Garvarebostaden

Det före detta bostadshuset ligger vid korsningen mellan Västra Långgatan och Garvaregränd på västra sidan om Trosaån. Byggnaden är timrad i två våningar och klädd med rödfärgad locklistpanel och knutlådor. Fönstren är av typisk 1800-talskaraktär med två spröjsade lufter i kvadratisk form, målade i ljusgrå kulör.

Taket är brutet och belagt med enkupigt lertegel som ligger på bärläkt och faltak över tre kraftiga åsar. Övernocken finns en skorsten med utkragat krön och svartmålad falsplåt och förlängd rökgång av plåtrör. På östra fasaden, som vetter mot gården, finns ett trapphus centrerat mitt på fasaden. I trapphuset finns husets entré med pardörrar i ockragul kulör. Trapphuset har sadeltak med enkupigt lertegel.

Torkladan

Torkladan i två våningar, där de garvade hudarna hängdes upp på tork, är sammanbyggd med bostadshusets norra gavel. Byggnaden har både timmer- och korsvirkesstomme med fyllningar av träkubb och tegel. Bottenvåningen är reveterad med rödfärgad slätputs. Övervåningen är klädd med röd locklistpanel. De få fönstren mot Västra Långgatan är av samma karaktär som de på bostadshuset, resterande fönster är målade blindfönster. Fönstren mot innergården har spröjsindelning av 1700-talskaraktär. Byggnadens dörrar är belägna i fasaden mot innergården, och är av brädpanel i svart kulör. Fodren är vitmålad.

Byggnaden har ett sadeltak med enkupiga tegelpannor på bärläkt och lockpanel, som vilar på tre kraftiga åsar. Takavvattningen utgörs av hängrännor och stuprör av galvaniserad plåt med raka vinklar.

Kortfattad historisk bakgrund

Eftersom de allra flesta byggnader i Trosa brann ned i samband med rysshärjningarna 1719, är det säkert att anta att samtliga byggnader inom Kv Garvaregården är uppförda därefter. Garvarebostaden var från början ett envåningshus, troligtvis med brädtak som de flesta byggnader i Trosa hade under 1700-talets första hälft.

Carl Johan Dahlbom, född 1801, kom till Trosa år 1823. 1826 köpte han garveriet av dåvarande garvare Vidingshoff. När Carl Johan gifte sig år 1833, byggdes de två rummen till på övre våningen och ett trapphus byggdes på fasaden mot gården. Sannolikt är det i samband med detta som tegeltaket tillkom. Carl Johan och hustrun Christina Åkervall fick 14 barn. Hushållet omfattade 23 personer under en tid, inklusive drängar, pigor och gesäller. Sonen Ferdinand Dahlbom (född 1849) tog över verksamheten efter sin far, och kom att bli den siste garvmästaren på gården. 1912 ändrade han inriktning till skohandlare, och torkladan användes då som skomakeri.

Trosa hembygdsförening förvärvade gården 1959 och gjorde om lokalerna till en hembygdsgård. Sedan 1972 ägs Garvaregården av kommunen. 2001 förklarades Garvaregården som byggnadsminne enligt Kulturmiljölag (1988:950).

Verksamheten sköts idag av Trosa hembygdsförening som också har ett hembygds-museum på gården. Byggnaderna förvaltas av Trosa kommun. På gården finns en uteser-ving sommartid, och det anordnas bland annat auktioner, loppmarknader, midsom-marfirande och teaterföreställningar.

Beskrivning av sentida åtgärder på taken

I vård- och underhållsplanen 2002-2004 konstaterades att tegelpannorna på garvarebo-staden och torkladan var ojämnt och för tätt lagda. När pannorna ligger för tätt tenderar de att ställa sig på sidan och vinklas uppåt, med glipor mellan pannorna som följd. Detta antogs vara orsaken till vatteninträngningen genom taket. Stora mängder fågelspillning observerades på fasaden till följd av att fåglar byggde bon på vinden.

Renovering 2005

2005 genomfördes omfattande renoveringsåtgärder på samtliga hus inom Garvaregården, enligt vårdplanens åtgärdsförslag. Arbetet utfördes av Kjellbergs Bygg, Trosa. På garva-rebostaden plockades befintliga tegelpannor ner, bärläkten togs bort och underlagstaket lagades. De flesta av de äldre brädorna åtgärdades ej. Några brädor vändes upp-och-ner, vilket kan förklara varför de i nuläget ser anfrätta ut på undersidan och varför vattenspårn ligger åt fel håll. Enstaka brädor byttes ut till nya av samma grova dimension och goda kvalitet. Takbrädorna spikades med en speciell sorts spik som skulle likna äldre spik, men som enligt medverkande antikvarie såg något klumpiga ut.

Den befintliga konstruktionen med bärläkt direkt på faltaket behölls. Detta gjordes med motiveringen att ströläkt inte var vanligt förr och heller inte har funnits på den aktuella byggnaden. Det bedömdes dessutom som onödigt eftersom det inte växer höga träd i närheten, vars löv och frömjöl ofta tenderar att fastnar under pannorna vilket brukar vara ett skäl till att ha både strö- och bärläkt som ökar utrymmet mellan underlagstak och tegelpannor. Bilder från det pågående arbetet visar dock att det faktiskt fanns en hel del löv och damm på bärläkten.

Under läkten fanns en del mindre mängder av björknäver. Denna togs bort och lades tillbaka på samma plats med hänvisning till bevarandevärdet. Enligt uppgift var nävern då i relativt gott skick. Nävern fotodokumenterades tyvärr endast i mycket liten omfattning. Befintlig läkt och tegelpannor återanvändes.

Även taket på torkladan lades om. Fotografier visar att underlagstaket, åtminstone takfallet mot öster, lämnades i princip orört, men att bärläkten byttes ut. De befintliga tegelpannorna återanvändes.

Lagningar mellan 2014-2016

Enligt uppgifter från Jon Åhlund, Åhlund Byggnadsvård i Vagnhärad, genomfördes ett undersökningar av och åtgärder på taken på Garvaregårdens samtliga byggnader mellan 2014-2016. Av uppgifterna framgår att åtgärderna till viss del gjordes i omvänd ordning, d.v.s. att takets brister upptäcktes efter hand lagningarna pågick. Detta gjorde att lagningarna inte blev så ordentliga och bestående som de hade kunnat bli om den föregående undersökningen hade gjorts mer grundligt. Enligt Jon Åhlunds bedömning utfördes takrenoveringen 2005 slarvigt och utan den vana som krävs för att lägga handslaget tegel. Tegelraderna var i allmänhet sneda, lutande och med inblandning av många olika sorter - totalt räknades upp till fem olika modeller och storlekar av taktegelpannor. Takfallen hade både för långa och för korta läktavstånd, vilket endera medförde hoptryckta pannor eller pannrader med dåligt överlapp. Merparten av pannorna var också kraftigt hoptryckta i sidled, vilket gjorde att de lutade med glipor mellan pannorna som följd. Anslutningar i form av vattbrädor och droppnäsor var av vanligt lågkvalitativt brädgårdsvirke och bedömdes som uttjänt. Hängränna var på flera platser gravt rostskadade och med bakfall. Slutsatsen var att tegelpannorna löpte stor risk att fortsätta att ramla ur sina positioner, gå sönder och bidra till fortsatt vatteninträngning.

En allmän översyn av samtliga tak gjordes, och trasiga tegelpannor byttes ut mot hela begagnade pannor, lika befintliga.

Bild 3. Torkladans östra takfall innan renovering. Foto 2021-10-25. SLM D2022-0158.

Bild 4. Garvaregårdens nordöstra takfall innan renovering. Foto 2021-10-25. SLM D2022-0159.

Beskrivning av skick innan åtgärder

Själva tegelpannorna, som är enkupiga och handslagna, bedömdes okulärt att vara i gott skick. Frostsprängningar fanns på enstaka pannor, men skadorna var gamla och ansågs därför ofarliga. På trapphusets takfall mot norr var dock bevaxningen mer omfattande, vilket är en naturlig följd av bristen på direkt solljus.

De främsta bristerna i takets konstruktion och täthet bedömdes bero på att tegelpannorna var av olika storlek och har olika form på kupningen. Redan i samband med renoveringarna som utfördes 2014-2016 föreslogs detta som den troliga orsaken till takets läckage. Från marken betraktat syntes att raderna (i riktning mellan takfot och taknock) inte var raka, utan kurviga och ojämna. I en mindre grad är detta ett helt normalt karaktärsdrag på grund av de enskilda pannornas unika form. Detta är också något som i viss mån är eftersträvänsvärt på byggnader av garvarebostadens slag och ålder, eftersom det ger en levande och traditionell karaktär som inte kan jämföras med maskintillverkade pannor, som ger helt raka rader. Takpannorna på garvaregården var dock så pass ojämna i storlek och kupning att det bildats stora hål mellan pannorna. Sådana ojämnheter brukar innebära att tegelpannorna fäster sämre i varandra, och att möjligheten ökar för inblåsande regn, snö, dammpartiklar och organiskt material att tränga in under pannorna. Det organiska materialet härbärgerar fukt vilket i sin tur ger upphov till rötskador på virket.

Under dokumentationen till förundersökningen som gjordes våren 2021 gjordes inspektion också från takluckan i takfallet mot väster, strax ovanförnocken på trapphuset/frontespisen. På nära håll kunde då konstateras att raderna även i horisontell sträckning var ojämna, vilket visar att tegelpannornas storlek är mycket varierande. Gliporna mellan pannornas sidor var påtagliga, vilket tyder på att de tryckts ihop i sidled och s.a.s. ”ställt sig” på sidan.

Eftersom det inte fanns takstege eller annan säkerhetsanordning att tillgå, kunde endast de närmsta pannorna lyftas av från läkten. Därför kunde bara ovansidan av underlagstaket närmast takluckan inspekteras. Under läkten och tegelpannorna låg bitar av björknäver, som fanns redan vid renoveringen 2005. Näver utgör en äldre form av vattenavvisande tätskikt, och har samma funktion som en modern takpapp- eller duk. Näverbitarna låg dock inte alls slätt och utbredda som de ska, utan hade rullat ihop sig. Därmed var den vattenavvisande funktionen avsevärt försämrad, och gjorde snarare att nävern fångade upp dammpartiklar och organiskt material, som i sin tur samlade fukt. Fågelägg och stora mängder fågelspillning syntes under vissa pannrader.

Nockbrädorna på trapphuset/frontespisen var murkna, mossbevuxna och av låg virkeskvalitet. Nockplåtarna och vinkelrännorna var enkelfalsade och målade med oljefärg i röd kulör. De hade påväxt av alger och lavar, men såg i övrigt ut att vara i relativt gott skick, bortsett från behovet av bättringsmålning. Skorstenen hade rostiga beslag.

I garvarebostadens norra gavelröste, ovanför torkkladans tak, var råspontade och svartmålade brädor. Dessa var rötskadade och i dåligt skick.

Bild 5. Garvarebostadens sydöstra takfall innan renovering. Foto 2021-10-25. SLM D2022-0160.

Bild 6. Garvarebostadens vind. Foto 2021-02-24. SLM D2022-0161.

Bild 7. Panelklätt gavelröste mellan garvarebostaden och torkladan, innan renovering. Foto 2021-10-25. SLM D2022-0162.

Bild 8. Otidsenlig ventilhuv på torkladans östra takfall. Foto 2021-10-25. SLM D2022-0163.

Bild 9. Panelklätt gavelröste mellan garvarebostaden och torkladan, innan renovering (västra takfallet). Foto 2021-10-29. SLM D2022-0164.

Beskrivning av åtgärder

Byggnadsställning uppfördes vid byggnadernas östra sida (mot innergården) i mitten av oktober 2021, varpå de båda östra takfallen färdigställdes innan arbetet med de västra takfallen (mot Långgatan) påbörjades under senvintern 2022.

Östra takfallen

Tegelpannorna plockades ner från garvarebostadens tak och sorterades efter stämpling. Trasiga pannor sorterades ut. Befintlig strö- och bärläkt inklusive spikar, som härstammar från sentida renoveringar och därför inte tillmättes något särskilt kulturhistoriskt värde, togs bort.

Taket sopades rent från damm och smuts. Oljehärdad board lades ovanpå faltaket. Kring boarden och vid alla plåtbeslag och genomföringar, exempelvis vid takfötterna och vindskivorna, övernocken och vid rännalarna, lades grov asfaltspapp. Vid takfötterna och intill vindskivorna monterades snedsågade brädor/reglar för att minska risken för sprickbildning i den sköra asfaltspappen. På boarden spikades strö- och bärläkt (25x25 mm) med vanlig trådspik.

De gamla rödmålade rännalarna av galvaniserad plåt, samtnockplåten och plåten vid takfallets brytning togs bort. Delarna ersattes med ny plåt med enkla och dubbla falsar som tillverkades för hand och skruvades fast med rostfri stjärnskruv. Nockplåtarna fästes med skruv i en ny bräddregel som monterades stående på högkant i underlagstaket.

Vid takfoten monterades en fotplåt som infästes mellan underlagstaket och asfaltspappen samt den överliggande boarden. Fotplåten tillverkades så att dess yttre kant hänger inuti hängrännan, med en inböjd droppnäsa. Detta utgör ett nytillskott, som dock kunde accepteras eftersom det syns i mycket låg grad nerifrån marken, och därtill bidrar till att hålla underlagstakets nedre del torr.

Befintliga vindskivor, som också var av yngre ålder, togs bort. Nya vindskivor monterades som målades genomgående röda. Därmed gjordes en mindre ändring i form av kulörbyte på vindskivorna vid torkladans norra gavel, som varit svarta sedan omkring 1970-talet.

Den sentida svarta ventilhuven vid torkladans norra ände togs bort.

Nya hängrännor monterades. Stuprören specialtillverkades för hand med skarpa vinklar. Skarvar, hål och bristningar i ytbeläggningen (som inte är en traditionell galvanisering) målades med silvergrå rostskyddsfärg.

Tegelpannorna lades tillbaka. Trasiga utsorterade tegelpannor kompletterades med begagnat enkupigt handslaget tegel av samma härkomst. Tegelpannorna i de yttre raderna vid takets neder- och överkanter samt vid sidorna (intill vindskivorna) fästes med tegelgem.

Bild 10. Östra takfallen under pågående renovering, med start vid garvarebostaden. Foto 2021-10-29. SLM D2022-0165.

Bild 11. Garvarebostadens nordöstra takfall under pågående renovering och tillverkning av rännal. Foto 2021-10-29. SLM D2022-0166.

Bild 12. Panelkläda gavelröset vid östra takfallen. Foto 2021-10-29. SLM D2022-0167.

Bild 13. Samma gavelröste, klätt med falsad plåt. Torkladans tak (till höger i bild) har renoverats, återläggning av tegel pågår. Foto 2021-12-07. SLM D2022-0168.

Bild 14. Handtillverkade stuprör på östra fasaderna. Foto 2022-03-04. SLM D2022-0169.

Bild 15. Garvarebostadens tak efter avslutad renovering. Målningen av de nya plåtdelarna återstår dock. Foto 2022-01-25. SLM D2022-0170.

Västra takfallen

Arbetet påbörjades under januari 2022 och följde samma procedur som på östra takfallen, med följande moment:

- Byggnadsställning uppfördes utefter hela östra takfallen utmed Långgatan.
- Befintliga tegelpannor plockades ner och sorterades efter härkomst (genom stämpeln på tegelpannornas klackar).
- Trasiga tegelpannor sorterades ut.
- Nockbrädor, vindskivor, asfaltspapp och läkt togs bort.
- Underlagstaket sopades rent från damm och smuts.
- Oljehärdad board lades ut över takfallen.
- Asfaltspapp lades vid boardens skarvar, vid takfoten,nocken och intill vindskivor.
- Befintliga plåtdelar över nock, i takfallens brytning och på skorstenen togs bort och ersattes med ny omålad plåt.
- Strö- och bärläkt spikades (25x25 mm).
- Tegelpannorna lades tillbaka efter noggrann sortering av storlek och kupning. Trasiga tegelpannor ersattes med begagnade tegelpannor av samma storlek, kupning och härkomst.
- Nya vindskivor av furu monterades och målades med röd slamfärg. På vindskivorna monterades vindskivebeslag av plåt som skruvades fast. Eftersom taket höjdes med ca 30 mm till följd av den nya ströläkten, gjordes vindskivorna något bredare.

För att minska behovet av underhåll på det panelade svartmålade gavelröstet mellan garvarebostaden och torkladan (se bilderna 7, 9, 12, 13 och 18) kläddes det ompanelade gavelröstet in med plåt. Plåt i skivformat användes, som falsades för hand för att ge ett mer traditionellt och hantverksmässigt intryck. Åtgärden stämde av med Länsstyrelsen, som godkände ändringen.

Till skorstenen tillverkades nya över- och nederbeslag, och kompletterades med ett underbeslag som tidigare inte fanns.

Kulturhistorisk bedömning av åtgärder

Renoveringen av garvarebostadens och torkladans yttertak har i stora drag gått ut på två åtgärder: en noggrann sortering och omläggning av de befintliga tegelpannorna samt komplettering av underlagstaket med oljehärdad board och asfaltspapp.

Den noggranna sorteringen och omläggningen av befintligt handslaget taktegel är det som i hög grad ger renoveringen dess antikvariska tyngd. Vid anblick från marken syns överhuvudtaget inte att tegelpannorna har lagts om, vilket ur utseendesmässig synvinkel är mycket positivt.

Bild 16. Nedplockning av tegelpannor på garvarebostadens västra takfall. Foto 2022-01-25. SLM D2022-0171.

Bild 17. Äldre underlagstak på garvarebostadens västra takfall. Notera plåten i takfallets brytning, som togs bort och ersattes med ny falsad plåt. Foto 2022-01-25. SLM D2022-0172.

Bild 18. Gavelröstet vid västra takfallet, efter avslutad renovering. Målning med röd linoljefärg återstår dock. Foto 2022-03-04. SLM D2022-0173.

Bild 19. Skorstenen, efter avslutad renovering. Målning med röd linoljefärg återstår dock. Foto 2022-03-04. SLM D2022-0174.

Bild 20. Garvarebostadens västra takfall efter avslutad renovering. Foto 2022-03-04. SLM D2022-0175.

Bild 21. Torkladans västra takfall efter avslutad renovering. Foto 2022-03-04. SLM D2022-0176.

Taket konstruktion har emellertid ändrats och moderniserats genom att underlags-taket har kompletterats med vattenavvisande skikt av oljehärdad board och asfaltspapp. Dessutom gjordes läkten med både strö- och bärläkt, som medför bättre luftning under tegelpannorna. Detta innebär att taket höjts ca 30 mm, varför också vindskivorna gjordes något bredare. Den nya konstruktionen har dock inte medfört någon synlig förändring av takets utseende. Däremot är yttertaket avsevärt mycket tätare, vilket bl.a. gjort att de äldre breda ramsågade brädorna i faltaket har kunnat bevaras, vilket är positivt. Bärläkten,nockbrädorna och vindskivorna som togs bort och ersattes med nytt virke (eller plåt) har varit av yngre ålder och därför inte bedömts som särskilt kulturhistoriskt värdefulla delar. Nya delar har varit lika befintliga och av hög virkeskvalitet.

De rester av sprucken björknäver som fanns kring takluckan på garvarebostadens tak har tagits bort. Vid nedplockningen av tegelpannorna hittades ännu mer näver, som låg löst under pannorna. Nävern kan indikera att byggnaderna tidigare har haft ett torv- eller brädtag (med björknäver som tätskikt). Förekomsterna räcker dock inte som bevis, varför det ur antikvarisk synvinkel hade varit vanskligt att ändra taktäckningen med detta som utgångspunkt. Nävern har fotodokumenterades överskådligt av undertecknad.

Befintliga plåtdelar rännalar ochnockplåtar har bytts ut. Delarna av rödmålad galvaniserad plåt som togs bort var inte av särskilt hög ålder, och därmed inte av särskilda kulturvärden. Nya delar har tillverkats för hand av skivor i mindre format. Skarvning har gjorts genom traditionell falsning. Detta ger intrycket av äldre kvalitetsarbete, som i hög grad harmonierar med byggnadernas befintliga karaktär.

Omläggningen av de omsorterade tegelpannorna vid garvarebostadens tak medförde att de innersta pannraderna vid rännalarna var tvungna att klippas till. Detta gjordes dock något för generöst, varför rännalarna blev bredare än tidigare. I nuläget ser det något illa ut, dock mest med anledning av att plåten fortfarande är omålad och dessutom blank. Saken kontrollerades inte förrän byggnadsställningen var flyttad, och kunde därmed inte åtgärdas. Saken bedöms inte påverka slutresultatet i någon hög grad, men bör åtgärdas vid nästa tillfälle en byggnadsställning uppförs på platsen.

Sammanfattningsvis bedöms arbetet kunna godkännas, under villkor att återstående ej uppfyllda arbetsmoment slutförs snarast möjligt.

Återstående arbetsmoment

Fjärde villkorspunkten enligt Länsstyrelsens beslut har ännu inte uppfyllts. Punkten anger att *ny plåt ska färdigstrykas med linoljefärg. Kulörer bestäms i samråd med antikvarisk expert.*

Antikvariska iakttagelser

I samband med nerplockningen av tegelpannorna på garvarebostadens östra takfall hittades en kvällstidning (Aftonbladet), daterad den 3 oktober 1895. Den kan tyda på att taket lades om eller reparerades vid samma tid.

Projektrelaterad information

Länsstyrelsen Södermanlands län. Bidrag till vård av värdefull kulturmiljö: Garvaregården. 2021-11-30. Ärendebeteckning 434-618-2021.

Länsstyrelsen Södermanlands län. Tilläggsbidrag till åtgärd Omläggning tegeltak: Garvaregården. 2022-03-28. Ärendebeteckning 434-618-2021.

Fastighet: Garvaregården 1, Trosa kommun

Fastighetsägare och beställare: Trosabygdens bostäder AB, Trosa kommun genom fastighetsförvaltare Semir Salkic.

Entreprenör: Jon Åhlund, Åhlund Byggnadsvård AB, Vagnhärad.

Antikvarisk medverkande: Anton Blomgren, Sörmlands museum

Använda material

Oljehärdad board

Asfaltspapp YAP 2200

Strö- och bärläkt 25x25 mm (gran)

Stålblåt, Lindab Magestic

Rostskyddsfärg

Tegelgem, rostfritt stål

Enkupiga tegelpannor med stämpling

Vindskivor, kärnvirke av furu

Trådspik, varmförzinkad

Källförteckning

Tryckta källor och litteratur

Södermanlands läns museum (1982). *Trosa med omgivningar - Kulturhistorisk bebyggelseinventering*. Nyköpings kommun: Stadsplanekontoret

Hülphers, Abraham Abrahamsson (1923). *Beskrivning över staden Trosa*. Trosa: Ivar Nilssons tryckeri

Evy Rydergård och Hugo Larsson. *Garvaregården i Trosa - Vård- och underhållsplan 2002-2004*. Sörmlands museum, Nyköping.

Geber, Stig (red). *Taktegelstämplar i Södermanland*. I Sörmlandsbygden 1986. Södermanlands hembygdsförbund. Nyköping: Gustav Österbergs Tryckeri AB

Blomgren, Anton (2021). *Garvaregården - Antikvarisk förundersökning med konsekvensanalys inför renovering av yttertak på garvarebostaden och torkladan*. Rapport 2021:2. PDF. Nyköping: Sörmlands museum

Opublicerat material

Jon Åhlund, Åhlunds Byggnadsvård AB, Vagnhärad. *Avsyningsrapport Garvaregården 2014-06-17* (PDF). Tillhandahållen av Jon Åhlund.

Jon Åhlund, Åhlunds Byggnadsvård AB, Vagnhärad. *Reparationsplan Garvaregården 2014-08-28* (PDF). Tillhandahållen av Jon Åhlund.

Jon Åhlund, Åhlunds Byggnadsvård AB, Vagnhärad. *Underhållsplan Garvaregården 2015-12-14* (PDF). Tillhandahållen av Jon Åhlund.

Jon Åhlund, Åhlunds Byggnadsvård AB, Vagnhärad. *Rapport Garvaregården 2016-05-19* (PDF). Tillhandahållen av Jon Åhlund.

Internet

Trosa hembygdsförening. Garvaregården Trosa. <http://garvaregardentrosa.se/>. Information hämtad 2021-03-17.

Länsstyrelsen Södermanlands län. Riksintressebeskrivningar Södermanlands län. Trosa D50 Kunskapsunderlag (PDF). Information hämtad 2021-03-16.

Riksantikvarieämbetet, Bebyggelseregistret. Garvaregården Trosa. <https://bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa>. Information hämtad 2021-03-15.

Arkiv

Sörmlands museums topografiska arkiv.

Sörmlands museums bildarkiv.

